

oblastech volného času, jako ve filatelii, zahrádkaření apod. Existuje řada osob, pro něž příjem z tzv. volnočasových aktivit představuje nejpodstatnější součást jejich příjmové struktury, nehledě již na pocity satisfakce, prestiže a sebeúcty.

Rovněž vazba mezi prací a volným časem je v současné době modifikována. Spíčkové výkony v oblasti volného času probíhají dnes obvykle, pokud jde o ekonomicko-sociální zajištění, v profesionálních a poloprofesionálních podmínkách a vlastní povolání má v těchto případech obvykle i z hlediska aktuálních profesionálních aspirací charakter sekundární. Nejde zde jen o dlouhodobě exponovaný problém profesionalismu ve vrcholovém a výkonnostním sportu, který ostatně v socialismu v pravém slova smyslu neexistuje, ale například i o činnosti spjaté se zájmově uměleckou tvořivostí, některými technickými a přírodovědeckými koníčky apod. Pro některé z amatérských hudebníků, loutkařů, fotografů, ale i radioamatérů apod. je alespoň v určitých fázích jejich života cílem více dosažení profesionálního statusu a úrovně ve své zájmové činnosti než v původním povolání. Tím, že některé volnočasové aktivity vstupují do oblasti socioprofesionální mobility jako její významné determinanty i cílové hodnoty, se významně mění sociálně ekonomická vazba mezi prací a volným časem, což zatím není dostatečně analyzováno ani teoreticky, ani empiricky.

Tímto problémem se bude třeba zabývat více i v empirickém výzkumu, který se zatím jen ve výjimečných případech pokouší o hlubší typologii participantů na volném čase z hlediska dosaženého stupně zvládnutí určitých aktivit, dosaženého stupně profesionalizace či poloprofessionalizace, motivace i financování dané činnosti.

Publikace poskytuje kultivovanou orientaci v základních teoretických problémech volného času. Zájemce o praktické řízení a ovlivňování volného času nebo jedinec hledající náměty pro jeho aktivnější využívání však zde asi nenajde bezprostředně použitelnou odpověď.

Jiří Linhart

O. I. Škaratan, *Промышленноје предприятіе* (Průmyslový podnik)

Moskva, Mysl 1978

Kniha známého leningradského sociologa O. I. Škaratana představuje vlastně autorovy přednášky na jedné z největších ekonomických vysokých škol v SSSR — Finančně ekonomickém institutu N. A. Vozněsenského v Leningradě. Sociologie se zde vyučuje na všech osmi fakultách, speciální směr sociologie práce na fakultě zabývající se zejména ekonomikou práce, a to již po celých 10 let.

Autor se zabývá průmyslovým podnikem přirozeně jako sociolog (podtitul knihy: *Социологиѣскије очерки*). Na 260 stranách řeší sociologii podniku v následující struktuře:

- I. kapitola — *Základy sociologického přístupu k výzkumu výrobního kolektivu*
Zde se zabývá rozvojem konkrétních sociologických výzkumů kolektivů i kritikou buržoazní průmyslové sociologie.
- II. kapitola — *Výrobní kolektiv, jeho funkce a organizace*
řeší problém struktury výrobního kolektivu, organizaci a řízení podniku, strukturu kolektivu, společenské organizace a účast pracujících na řízení.
- III. kapitola — *Složení výrobního kolektivu*
se týká otázek sociálního prostředí, sociálně demografické struktury i profesní kvalifikační struktury kolektivu podniku.
- IV. kapitola — *Problém kádrů v podniku*
Autor se zde zabývá předně adaptací mladých pracovníků v podniku, dále výběrem a rozmístěním kádrů a sociálními problémy mobility.
- V. kapitola — *Sociální efektivnost socialistického hospodářství*
Zde je analyzován pojem efektivnosti a jejího hodnocení, dále lokální kritéria sociálního efektu.

Je třeba litovat, že práce neobsahuje seznam literatury, z níž autor čerpal.

Hned v úvodu O. I. Škaratan konstatuje, že zatímco před 10–15 lety bylo v podnicích v SSSR velmi málo sociologů, dnes tuto profesi vykonává již 23 tisíc pracov-

níků. To ovšem neznamená, že nejsou problémy s jejich přípravou a dokvalifikací. Na univerzitách v Moskvě, Leningradě, Urale, v Bělorusku a dalších místech jsou již zavedeny specializace v oborových sociologických disciplínách. Za nedostatek lze považovat, že nejsou dost rozvinuty speciální sociologické teorie — jednou z nich je právě sociologie kolektivu socialistického podniku. To vede k iluzi o absolutnosti interdisciplinárního přístupu. Prakticky se však uplatňuje buď jen ekonomický, nebo jen psychologický přístup k práci. Proto si autor vytyčil rozpracování sociologické teorie kolektivu jako cíl své práce.

Úvodem připomíná Leninovu směrnicí z dvacátých let, kdy právě vytvářené Akademii společenských věd V. I. Lenin výslovně uložil provést řadu sociálních výzkumů. Realizovaly se i v Leningradě pod vedením akademika Strumilina. V r. 1928 byly již vydány práce sovětských vědců o sociálních problémech práce.

Při rozboru buržoazních sociologií průmyslu jednak probírá tradiční autory (Taylor, Mayo aj.), také si však všímá nejnovějších praktik moderních podniků, ustupujících od pásové výroby a individualizujících vstupy dělníků do procesu přípravy výrobku a zvyšujících tak osobní odpovědnost každého pracovníka i pracovních skupin. Jestliže taylorovská škola považovala konflikt mezi člověkem a organizací za anomálii a hleděla mu předejít, neoklasická škola Mayova jej považovala za disfunkci odstranitelnou „humanizací práce“. Strukturální škola dnes považuje konflikt za normální jev a hledí jen řídit jeho průběh a stanovit jeho hranice.

Kolektiv socialistického podniku definuje autor jako organizačně zformulované společenství lidí, kteří tvoří jeho sociální organizaci. Cíle i způsob sjednocení lidí v podniku závisí v rozhodující míře na formě vlastnictví převládající ve společnosti. Proto v kapitalistickém podniku nemůže být sjednocený kolektiv; hlavní je vztah pracovníků ke kapitálu, nikoli k sobě navzájem.

Socialistický výrobní kolektiv je organizačně spjaté společenství lidí — vlastníků výrobních prostředků, sjednocujících se na základě spolupráce a vzájemné pomoci a jednajících podle jednotného plánu. Hlavním úkolem této organizace je splnění určitého výrobního cíle. Tomu je podřízena i její struktura. Socialistický podnik nelze pochopit mimo kontext svého zařazení do vnějšího sociálního prostředí — socialistické společnosti.

První funkcí kolektivu socialistického podniku je tedy splnit určitý výrobní úkol, druhou — vytvořit systém sociálních vztahů, třetí — formovat osobnost člověka.

Prvotní kolektivy (dílny, čtyry apod.) umožňují úzké interpersonální vazby. Jejich spojením vznikají druhotné kolektivy — kolektivy podniků.

Autor zajímavě ukazuje, že ve Volžském automobilovém závodě v Togliatti se již s prvotními kolektivy zdařile experimentuje. Mistři zde jsou plně zbaveni pracovních činností, pokud jde o přípravu výroby, obstarávání oprav atd. To zajišťují specializované služby. Mistři řídí výrobu vcelku (grafikon, kvalita), mohou snižovat určitou část mzdy za trvalé neplnění normy a naopak ji nejlepším pracovníkům zvýšit. Řídí tedy spíše přes motivační sféru. V roce 1977 vydal ÚV KSSS i Rada ministrů usnesení výrazně zvyšující úlohu mistrů, jejich roli organizátorů a vychovatelů pracujících. Dnes má v SSSR již více než 70 % mistrů střední nebo i vyšší speciální vzdělání. Byla zavedena jejich cyklická průprava, jsou zařazováni do tříd (mistrů první či druhé třídy) s platovým rozdílem až 30 %.

Autor uvádí zajímavé výsledky z průzkumu inženýrů konstruktérů. Téměř polovina jejich pracovního času byla v r. 1966 věnována druhořadým činnostem. I v tomto směru byla přijata příslušná opatření. Zcela shodné s našimi analýzami jsou i údaje o přípravě řídicích kádrů, u nichž zcela převažuje technická kvalifikace. Tyto kádry považují výuku teorie řízení, organizace práce, vedení lidí atd. na vysokých školách za nedostatečnou. Proto byly již na největší vysoké ekonomické škole (Moskovskij institut upravlenija) provedeny určité změny ve výuce. K podobným úpravám došlo i v polytechnickém institutu, kde se již od r. 1968 kvalifikují posluchači pro řízení podniku.

Pokud jde o účast pracujících na řízení, autor dokazuje, že stranické organizace v podnicích hrají vedoucí úlohu v zapojování pracujících do tohoto procesu. V r. 1976 bylo v SSSR přes 150 tisíc stranických organizací v podnicích. Dlouhodobé sociologické průzkumy ukázaly, v jaké míře jsou členové strany v podnicích aktivnější jak v plnění plánu, tak ve zlepšovatelství, socialistickém soutěžení, kulturním využití, v celkové angažovanosti v podnicích. I tímto způsobem se prokazuje avantgardní úloha strany.

Zajímavé jsou i údaje o úloze odborů, Komsomolu a dalších organizací. Tak například v roce 1977 převýšil počet odborových schůzí 130 tisíc, bylo na nich zvoleno 5,4 miliónu odborových funkcionářů. Jen za 4 léta činnosti bylo vyhodnoceno

7 miliónů návrhů na zlepšení činnosti podniků. Každoročně bývá realizováno 1,4 miliónu návrhů. Významnou formu aktivity pracujících představují výbory lidové kontroly. Autor uvádí i průkazné výsledky sociologických výzkumů o dalších trendech rozvoje demokracie v podnikovém řízení a ukazuje masový rozvoj vzdělanosti pracujících v sovětských podnicích.

V závěru práce píše O. I. Škaratan, že socialistický výrobní kolektiv představuje nový jev v dějinách výrobních organizací. Ukazuje na nezbytnost přejít od malých sociologických laboratorů v podnicích k vytvoření samostatných útvarů sociologických služeb, schopných cestou seriálních sociálních analýz poskytovat stranickým organizacím i vedení podniků systematické informace k vědeckému řízení sociálních procesů.

Škaratanova práce je svědectvím neustálé pozornosti, kterou sovětská společensko-vědní fronta otázkám sociologie věnuje. Dokládá současně rychlý rozmach průmyslové sociologie. Obsahuje řadu závažných teoretických partií i nových informací z praxe sociálního a ekonomického rozvoje sovětských podniků. Je i významným svědectvím toho, jak široký je úhrn sociologických poznatků, které získávají sověští ekonomové v průběhu svého studia marxistické sociologie.

Jaroslav Kohout

Sociologija i sovremennost' (Sociologie a současnost)

Moskva, Nauka 1977, 2 díly, 424 a 440 s.

Sovětská sociologie udělala v posledních letech významný krok vpřed v rozpracování závažných sociálních problémů rozvinuté socialistické společnosti i boje s buržoazní ideologií při plnění úkolů společenských věd stanovených XXV. sjezdem KSSS. Dokazuje to i bohatá a plodná časopisecká a knižní produkce sovětských sociologů. Reprezentativním výsledkem této činnosti je rozsáhlý dvousvazkový sborník *Sociologie a současnost*, jehož autoři shrnuli výsledky sociologické vědy v SSSR a pokusili se na základě linie XXV. sjezdu KSSS zformulovat některé nové cíle a úkoly sociálních výzkumů. Současně provedli kritickou analýzu nejnovějších směrů a tendencí sociologie nejvyspělejších zemí kapitalistického světa.

Podobně zobecňující práce se staly v posledních letech dobrou tradicí sovětské sociologické literatury. Například kniha *Marksistskaja i buržuaznaja sociologija segodnja* (1964) odhalila protikladnost marxisticko-leninského a buržoazního přístupu k úloze sociologie ve společnosti. Dvousvazkový sborník *Sociologija v SSSR* (1966, český výběr 1967) podával přehled o sovětské sociologii v letech 1956–1966. Publikace *Sociologija i ideologija* (1969) podrobila kritice teorii „deideologizace“ společenských věd a zdůraznila organické spojení marxisticko-leninské sociologie a ideologie.

Sborník *Sociologie a současnost* pokračuje v této tradici zobecňujících prací. Pro jeho přípravu byly částečně využity podklady a referáty připravené sovětskými vědci na VIII. světový sociologický kongres v Torontu v roce 1974. Tyto materiály byly přepracovány na základě nejnovějších výzkumů. Celkem je zde publikováno (včetně úvodu) 58 autorských a 3 redakční kapitoly. Na sborníku se podílelo 55 autorů. Jeho vydání v roce 1977 mělo mimořádný význam i pro přípravu sociologů SSSR a bratrských socialistických zemí na IX. světový sociologický kongres v roce 1978.

První díl sborníku je rozdělen do tří tematických částí: sociální problémy vědeckotechnické revoluce (první a druhá hlava, 10 kapitol), aktuální otázky sovětské společnosti (třetí až pátá hlava, 17 kapitol) a problémy metodologie sociologického výzkumu (šestá hlava, 4 kapitoly).

První hlava, *Vědeckotechnická revoluce a boj dvou společenských soustav*, začíná kapitolou P. N. Fedosejeva o podstatě a sociálních funkcích vědeckotechnické revoluce. Autor ukazuje na prioritu marxisticko-leninského společenskovo vědního myšlení, pokud jde o použití pojmu vědeckotechnická revoluce (již na červencovém zasedání ÚV KSSS v roce 1955). Vymezuje ji jako „základní kvalitativní přeměnu výrobních sil v důsledku přetvoření vědy ve vedoucí faktor rozvoje společenské výroby“ (s. 14) a zdůrazňuje nutnost jejího zkoumání v jednotě s procesy sociální revoluce.

Toto téma rozvíjejí autoři dalších kapitol. N. V. Pilipenko porovnává průběh a rozvíjení vědeckotechnické revoluce v rozdílných sociálně ekonomických soustavách.